

EGY KÉNYES VÉGVIDÉKI DIPLOMÁCIAI AFFÉR
1652 TAVASZÁN – MEHMED CSAUSZ MEGHIÚSÍTOTT
POZSONYI KÜLDETÉSE*

Bevezetés

Tóth Sándor László Professzor Úr a disszertációm benyújtása környékén sokszor emlegette, hogy nyugalom, akármennyire is próbálok a legjobb tudásom szerint megcsinálni a dolgozatot, úgyis marad majd olyan anyag, ami nem kerül bele, és csak később veszem majd észre. Nos, Tanár Úrnak igaza lett, hiszen valóban így történt, mert a Hans Caspar budai renegát kém életéről és kémtevékenységéről szóló disszertáció¹ második, forrásközlő kötetének² szövegei közül minden igyekezetem ellenére is kimaradt legalább egy dokumentum, amelyet jelen tanulmány végén közlök. A jelentés többek között egy 1652 tavaszán lezajlott kellemetlen végvidéki diplomáciai afférhoz is kapcsolódik, ami ráadásul rendkívül rossz időzítésben történt a határvidéki politika tekintetében, és amely beleilleszthető egy nagyobb, évekig húzódó diplomáciai presztízssügy folyamatába is.

Nyughatatlan határvidék

A szakirodalomban már közhelynek számít a 17. századi Habsburg (magyar)–oszmán végvidékről szóló azon megállapítás, miszerint a portyázások fő oka a katonákat megillető jövedelem beszerzése és/vagy kiegészítése volt,³ ami elsősorban a kölcsönös rabszedésben öltött testet.⁴ 1648 után még inkább kieleződött a határ menti helyzet, hiszen a császár elrendelte a harmincéves háború lezárását követően az állandó hadsereg egy részének a végvidéki várakba való betelepítését, aminek lebonyolításával Pálffy Pál nádort bízta meg.⁵ 1649-ben sor került a törökökkel való béke meghosszabbítására is, amiről a 17. század első felének gyakorlatától eltérően⁶ Konstantinápolyban egyedül tárgyalott Johann Rudolf Schmid,

---

* A tanulmány az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport munkájának keretében készült. A kutatást a TUDFO/47138-1/2019-ITM iktatószámú FIKP program támogatta.

¹ Szabados 2018a.

² Szabados 2018b 4–168.

³ A határvidéki problémáról összefoglalóan, a vonatkozó szakirodalomra való hivatkozásokkal l. Szabados 2016b 560–562. A jelenségről és a katonaság ellátásáról legújabban összefoglalóan l. Ormos 2018.

⁴ A rabkereskedelemről l. Varga J. 1991.; Pálffy 1997a; Tóth 2002.

⁵ A kérdésről és a telepítés hatásairól részletesebben: Czégány 2004. 99–106.; Fundárek 2008. 959–963.; Fundárek 2009. LV–LX.; Kármán 2011. 209–215.; Fundárek 2015. 261–270.

⁶ A zsitvatoroki béketárgyalásokkor kialakult gyakorlat szerint a határ mentén egy bizottság tárgyalta a békéről, kivéve az 1615-ben és 1616-ban zajló bécsi tárgyalásokat. A rendszer kialakulásához minden bizonnyal nagyban hozzájárult a tizenötéves háború végén kialakult status quo és a harmincéves háború is. A béketárgyalások listáját l. Papp 2018. 95–99. A különféle egyezkedésekről,

a Habsburgok oszmán ügyekben tapasztalt diplomatája, majd utána őt bízták meg a béke ratifikált példányának Konstantinápolyba szállításával is.⁷ Az Oszmán Birodalom külpolitikáját ekkor elsősorban a Velence ellen vívott ún. kandiai háború (1645–1669)⁸ kötötte le, belpolitika tekintetében pedig az 1648 és 1656 közötti időszak meglehetősen zűrzavarosnak tekinthető, ami természetesen kihatott a végvidéki politikára is, amint az alább is látható lesz.⁹

A konstantinápolyi béke előírta, hogy a közeljövőben össze kell hívni egy bizottságot a vitatott kérdések – elsősorban a hódolt falvak hovatartozása – kapcsán.¹⁰ Bár ez már nem az első kísérlet volt,¹¹ ekkor valóban úgy tűnt, hogy lesz esély a megvalósulásra. Sőt tavasszal a magyar politikai elit országgyűlés összehívásában is reménykedett még azelőtt, mielőtt az uralkodó elindulna Prágába, majd Regensburgba.¹² A szultán meg is bízta teljhatalommal a tárgyalásban részt veendő biztosokat,¹³ és ugyanez megtörtént a császár részéről is.¹⁴

1650-ben az előző évben nagyvezírként (1649–1650)¹⁵ a békét megkötő Kara Murád pasát nevezték ki a budai beglerbégi (1650. augusztus 6. – 1653. szeptember 9.)¹⁶ posztra. A határvidéki helyzet már az 1651. évben sem volt zökkenőmentes, hiszen nyáron a törö-

---

tárgyalásokról kronologikus sorrendben, a teljesség igénye nélkül l. *Papp* 2014. 238–266.; *Salamon* 1867. VII–XLIX., 3–254.; *Salamon–Szalay* 1866. 147–192.; *Salamon–Szalay* 1870. 1–249.; *Brandl et al.* 2017. 151–195.; *Brandl et al.* 2018. 110–224.; *Majláth* 1885. 52–401.

⁷ Schmid szerepéről l. *Meienberger* 1973. 101–271.; *Cziráki* 2015. 839–840., 847–870.; *Szabados* 2018a 57–62., 71–78. A 17. századi Habsburg–oszmán békékről és a konstantinápolyi békéről l. *Papp* 2018. 91–92., 94–99.

⁸ A háborúról összefoglalóan lásd: *Eickhoff* 2010. 25–268.

⁹ A kérdésről l. *Kerekes* 2008. 150–151., 153–154., 156–157.; *B. Szabó–Sudár* 2013. 933., 936–938., 943–944., 947–948., 953–954., 961–962., 967–969.

¹⁰ *Szilágyi* 1877. 174.

¹¹ 1628–1629-ben is sor került az ún. szécsényi–budai tárgyalásokra, amelyek alacsonyabb szintű megállapodással értek véget. Vö.: *Stessel* 1902.; *Salamon–Szalai* 1870. 385–549. 1634-ben szintúgy tervben volt egy bizottság, azonban ekkor zátonyra futott a törekvés, elsősorban a budai pasa leváltása miatt. Részletesebben: Johann Rudolf Puchheim a HKR-nek. Buda, 1634. augusztus 7. Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Haus- Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Türkei I. Karton (Kt.) 113. Band (Bd.) 2. fol. 348–349. 1647-ben is tervben volt egy ilyen jellegű bizottság felállítása, végül azonban nem valósult meg. Vö.: *Szabados* 2018a 73.

¹² A tervezett országgyűlésről l. *J. Lauter* 1989. 25. Az uralkodó távozásának okairól l. *Höbelt* 2008. 312–315.; *Hengerer* 2012. 304–319.

¹³ Juszuf aga kapudzszi basi megbízólevelét l. IV. Mehmed szultáni kinevezőlevelének olasz fordítása. Konstantinápoly, d. n. (1652?). ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konvolut (Konv.) 1. fol. 128–129. Kara Murád pasa kinevezőlevelét l. IV. Mehmed szultáni kinevezőlevelének olasz fordítása. Konstantinápoly, 1652. március 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 1. fol. 130. Végül Haszán pasa érkezett biztosként, azonban a kísérlet meghiúsult. Vö. a 22. jegyzettel!

¹⁴ III. Ferdinánd a már két bizottságban (1627, 1642) részt vevő Esterházy Dánielt szánta az egyik biztosnak. Vö. III. Ferdinánd instrukciója Esterházy Dánielnek. Bécs, 1651. április 26. Slovenský Národný Archív (SNA), Esterházy Csesznecká Línia, Nové Usporiadanie, 49. doboz, Esterházy Dániel hadügyi iratai. fol. 29. A pozsonyi gyűjtése rendelkezésre bocsátását ezúton is köszönöm Marti Tibornak. Esterházy Dániel korábbi bizottsági tagságairól l. *Brandl et al.* 2018. 119–120.; *Majláth* 1885. 71.

¹⁵ *B. Szabó–Sudár* 2013. 998.

¹⁶ *Gévay* 1841. 40.

kök Kiskomárom várát ostromolták meg, amire válaszként a császáriak Johann Christoph Puchheim komáromi főkapitány (1639–1651)¹⁷ vezetésével összehangolt támadást indítottak Segesd ellen, amely konfliktus rendezése mindkét oldalon sok energiát emésztett fel.¹⁸ Szintén 1651 őszen lőtték le portyázó magyar hajdúk a Konstantinápolyba tartó Johann Dietz császári futárt.¹⁹ 1652 tavaszán a határ menti tárgyalások lebonyolítására Budára küldött Haszán pasa, korábbi török *internunci* (1649) és nagykövet (1650–1651)²⁰, meglehetősen ellenséges fogadtatásban részesült a végvidéki törökök oldaláról, és ebben az időszakban több összecsapásra is sor került a határvidéken – elsősorban az alább elemzett eset egyik résztvevője, Forgách Ádám érintettségével – Isaszeg erődjének építése kapcsán.²¹ A budai pasa 1652 márciusának végén Vácra vonult, ami szintén aggodalommal töltötte el a végvidéki generálisokat, és Komáromban emiatt tanácskozást is tartottak több végvidéki főkapitány jelenlétében.²² Az alább részletezendő diplomáciai affér 1652 áprilisában történt, és több tanulsággal is szolgál a végvidéken előállt új helyzet kapcsán, és beleilleszthető egyúttal egy nagyobb rabkiváltási ügy folyamatába is.

---

¹⁷ Pálffy 1997b. 284.

¹⁸ A kiskomáromi afférra l. *Szűitek* 2008. 61–63.; Tóth 2018. 256–259.

¹⁹ A kérdésről l. A *Szabados* 2016a 197–207.; *Szabados* 2016b 559–560., 563–573.

²⁰ Haszán agáról, majd pasáról l. *Papp* 2016. 44–49.; Tóth 2018. 254–255., 258., 260–262.; *Szabados* 2018a 24., 26.

²¹ Isaszeg erődítését a végvidéki törökök régóta tervezték, 1651-től, a béke újbóli meghosszabbítása után ismét napirendre került. Feltehetően ennek elkerülése végett támadtak a szécsényi katonák a törökökre, ami szintén diplomáciai problémákat okozott, amiről még alább lesz szó. Mindenesetre a végvidéki törökök a tárgyalások végett a határra küldött Haszán pasát végül visszafordították. Vö. Serényi Pál Forgách Ádámnak. Érsekújvár, 1652. március 30. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Forgách család gácsi ágának levéltára P 1888 3. tétel No. 112. fol. 160–161.; *Szabados* 2016a 200.; *Szabados* 2018a 91.; Hans Caspar Wenzel Eusebius Lobkowitznak. Tata (Buda), 1647. október 3., Hans Caspar Johann Christoph Puchheimnek. Tata (Buda), 1651. április 25. *Szabados* 2018b 14., 51.

²² A rendelkezésre álló adatok alapján Johann Christoph von Puchheim haditanács-alelnök (1651–1657) vezetésével Philipp von Mansfeld győri főkapitány (1643–1657), Wesselényi Ferenc felsőmagyarországi főkapitány (1648–1658), Adolph Ehrenreich Puchheim komáromi főkapitány (1651–1664) és helyettese, Bossányi Gábor (1650–1664), illetve Serényi Pál érsekújvári főkapitány-helyettes (1645–1656) vettek részt a tanácskozáson. A konferencia célja a törökök elleni fellépés volt, és Batthyány I. Ádám Kanizsával szembeni végvidéki és dunántúli kerületi főkapitány (1633/1637–1659) is hivatalos lett volna rá. A konferencia eredményeként a Haditanács arra jutott, hogy Mansfeld mint legtapasztaltabb és rangidős tiszt irányítása alá vonja a végvidékieket egy török támadás esetére. Vö. Forgách Ádám Ottavio Piccolomininek. Újvár, 1652. április 4. ÖStA KA AFA 1652–4–ad 1; Johann Christoph Puchheim Batthyány I. Ádámnak. Bécs, 1652. március 29. MNL OL Batthyány család levéltára, Missiles, P 1314, No. 38521. (MNL OL X 7435 4884. sz. filmtári tekercs); „...damit des herrn graffen von Manßfeldt über solches compositum führende direction nit etwo ein commando, sondern bloß eine direction, die er alß ein alter, verßuchter soldat und würrkhlicher veldtmarschalch vermittelß guetter correspondenz mit denen anderen herren gräniz obristen führen solle, genent, und dardurch aller mißverständnis verhuettet werde.” *Opinió az 1652. április 11-én Komáromban lezajlott tanácskozásról.* Bécs, 1652. május 26. ÖStA Kriegsarchiv (KA) Protokollbücher des Wiener Hofkriegsrates (HKR Prot.) Bd. 303. 1651–1652. Expedit (Exp.) 1652. fol. 151v.; Pálffy 1997b 269., 271., 272., 277., 280., 284–285.

Az 1652. áprilisi affér

Az elemzendő esetre vonatkozó dokumentumok sajnos éppen az érintettek – Forgách Ádám, Pálffy Pál, Philipp von Mansfeld győri végvidéki főkapitány – családi levéltári misszilis anyagában kevéssé nyomon követhetők, az utóbbi személy levelezésének a lelőhelye sem ismert egyelőre. Azonban a témában megkerülhetetlen központi szerepnek, az Udvari Haditanácsnak²³ az érintettek leveleit is tartalmazó iratanyagából rekonstruálható az eset. Ez egyúttal az affér jelentőségének indikátoraként is szolgálhat, mint ahogy az a tény is, hogy az ügyben a nádor és Lippay György esztergomi érsek (1642–1666)²⁴ is véleményt nyilvánított, amint az alábbiakban látni fogjuk.

Az eset egyik főszereplője Forgách Ádám érsekújvári végvidéki és kerületi főkapitány (1644–1663).²⁵ A generálisnak hivatala alatt számos összetűzése akadt a helyi török erőkkal, elsősorban Musztafa esztergomi béggel.²⁶ A másik főszereplő a már említett Kara Murád budai pasa, aki, mivel korábbi janicsáragaként érintett volt I. Ibrahim szultán (1640–1648) meggyilkolásában, ekkor az esetleges bosszútól tartva budai „önkéntes száműzetését” töltötte, és próbált a szerájbeliek kegyébe férkőzni, hogy ismét megszerezhesse a nagyvezíri posztot.²⁷ A harmadik szereplő Philipp von Mansfeld győri végvidéki főkapitány, aki ekkortájt az egyik legbefolyásosabb végvidéki tisztnak számított.

Murád pasa Mehmed nevű *kihájája* 1652. április 17-én egy végvidéki főkapitányoknak címzett levél kíséretében bocsátotta útnak Mehmed csaszt Pálffy Pál nádorhoz, amelyben szabad út biztosítását kérte számára.²⁸ A kortárs források alapján azonban ez ellene ment a korabeli szokásjognak, miszerint előre kellett jelezni a csasz küldetését.²⁹ A budai pasa és a nádor közötti kommunikáció a harmincéves háború alatti időszakban természetesnek számított,³⁰ azonban a vesztfáliai béke után a Habsburg udvar igyekezett visszaszerezni a

---

²³ Az Udvari Haditanács felelt a törökkel kapcsolatos ügyek bonyolításáért. Az ebben a témában keletkezett iratok egy része a 18. századi selejtezések ellenére az ÖStA HHStA Türkei I. alsorozatában maradt ránk. Vö.: Pálffy 2006. 544.

²⁴ Lippay életrajzát és kiadott, magyar nyelvű leveleit l. *Tusor* 2015. XII–XIV., 3–460.

²⁵ Pálffy 1997b 271.; Szabó 2010. 302–304.

²⁶ Musztafa bég karrierjének feldolgozása még várat magára. Kettejük összecsapásairól l. Pálffy Pál levelei Maximilian Trauttmansdorffnak. Woinitz, 1649. október 22., 28. *Fundárek* 2009. 18., 23.; Hans Caspar Philipp von Mansfeldnek, Tata (Buda), 1649. november 7. *Szabados* 2018b 39–40. Legkiemelkedőbb összecsapásuknak az 1652. augusztus 26-i vezekényi ütközet tekinthető. Vö. *Bevényi* 2001.; J. Újváry 2006.; Höbelt 2012.

²⁷ A történésekre és Murád pasa törekvéseire nézve l. Höbelt 2012. 8–21.; B. Szabó–Sudár 2013. 933., 936–937., 939., 945–947.; Szabados 2016a 199.; Hans Caspar Johann Christoph Puchheimnek. h. n. (Buda), 1651. november 16. *Szabados* 2018b 70.

²⁸ Mehmed kihája a főkapitányoknak. Buda, 1652. április 17. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 2. fol. 47.

²⁹ Eddig két konkrét példát találtam hasonló ügyre, amikor Lippay György helytartóként, illetve Forgách Ádám jelezték Murteza, illetve Szijávus budai pasáknak 1646-ban és 1648-ban, hogy követet küldenének hozzájuk, amin a pasák állítólag jól nevettek, de mindkét esetben kiállították a kért hitlevelet. Vö. *Szabados* 2018a 72.; Hans Caspar Johann Rudolf Schmidnek. Tata (Buda), 1648. október 29. *Szabados* 2018b 25.

³⁰ Számos eset ismert, amikor Esterházy Miklós nádornál egymásnak adták a kilincset a Budáról érkező csaszok, és a nádor is szinte ugyanolyan sűrűn küldött követet Budára. A követjárás intenzi-

kontrollt az oszmánokkal való helyi szintű tárgyalások felett, és bár a nádorral való közvetlen kommunikáció még létezett,³¹ egyre inkább visszaszorult. Azonban azt is tudjuk, hogy nem csak a nádorhoz indítottak csauszt, hanem Murád pasa Bécsbe is elküldte a magyar renegát Ali csauszt,³² akit Mansfeld szintén feltartott, mert ő is az addigi szokásjoggal ellenkezőnek vélte az esetet, sőt egyenesen azt állította, hogy mióta Győrben teljesít szolgálatot, nem találkozott még olyan budai pasával, mint Murád.³³ Tehát megállapíthatjuk, hogy nemcsak Forgách mint magyar arisztokrata szemében tűnt szokatlannak a követküldés módja, ebből a szempontból tehát jogosnak tűnik mindkettejük részéről a hozzájuk érkezett csausz lefogása.

Forgách Ádám érvei, a csauszok küldetésének célja és az Udvar reakciója

Mivel az ügymenet szinte teljes egészében fennmaradt, ebben az esetben viszonylag jól rekonstruálható a döntéshozási mechanizmus. Míg Mansfeld csak Béccsel vette fel a kapcsolatot, Forgách az uralkodónak írt levele³⁴ mellett jelezte a problémát az érintett nádornak³⁵ és Ottavio Piccolomini titkos tanácsosnak (1639–1656) is,³⁶ és a budai pasa levelét továbbította is a nádornak. Forgách ezen felül mellékelte a csausz kihallgatási jegyzőkönyvét is, amely szerint hét kérdést tett fel Mehmed csausznak, a válaszokhoz pedig megjegyzéseket fűzött. A csausz válaszai, illetve Forgách érvelésének fő pillérei a következők voltak a küldetés kapcsán: 1) a csausz érdeklődhetett volna előbb pontosabban írásban a nádor hollétéről; 2) állítólag a csausz maga nem tudta pontosan, milyen ügyben küldték; 3) Forgách szerint a csausz válasza alapján a törökök csak a németekkel hajlandók tartani a békét, a magyarokkal nem; 4) a generális szerint az az érv, hogy nem tudták, ő éppen Újváron tartózkodik-e, felfogható finom elnézésekérésnek; 5) Forgách véleménye alapján az,

---

tása nyilván az adott politikai helyzettől is függött. Vö. *Salamon* 1867. 21–23., 31., 33–34., 40., 55–57., 61.; *Brandl et al.* 2017. 156., 171–173.; *Brandl et al.* 2018. 111., 122–124. Esterházy Miklós és Murteza budai pasa levelezésének kiadásán Kármán Gábor és munkatársai dolgoznak a „Diplomáciai források a Magyar Királyság oszmán kapcsolatainak történetéhez (16–17. sz.)” c. 124178 sz. OTKA-projekt keretében.

³¹ Az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, hogy Pálffy Pálra az udvar inkább az erdélyi és kelet-európai ügyek kapcsán számított összekötőként. Vö. *Fundárek* 2008. 953–966.; *Kármán* 2011. 165., 209–226.; Eddig egyetlen levél ismert Pálffy Pál és Murád pasa kommunikációja kapcsán. Vö. Murád pasa Pálffy Pálhoz. Buda, 1652. július 25. *J. Lauter* 1989. 162–166. Wesselényi Ferenc is tartott kapcsolatot a budai pasákkal, azonban korántsem olyan intenzitással, mint Esterházy Miklós. Vö. Gürdzsü kenán pasa Wesselényi Ferencnek. Szolnok, d. n. (1658). MNL OL Magyar Kamara Archivuma, Archivum familiae Wesselényi E 199, 4. csomó, 18. pallium, fol. 3–4.

³² A magyar renegát Ali csausz tevékenysége külön feldolgozást igényelne, egyelőre még csak részben sikerült feltárni pályáját. Vö. *Szabados* 2018a 147–151.

³³ Philipp Mansfeld Wenzel Eusebius Lobkowitznak (?). Győr, 1652. április 20. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 2. fol. 28.

³⁴ Forgách Ádám III. Ferdinándnak. Érsekújvár, 1652. április 20. ÖStA KA AFA 1652–4–3a; ill. ennek másolatát l. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 2. fol. 65.

³⁵ Forgách Ádám Pálffy Pálnak. Érsekújvár, 1652. április 20. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 2. fol. 48.

³⁶ Forgách Ádám Ottavio Piccolomininek. Érsekújvár, 1652. április 20. ÖStA KA Alte Feldakten (AFA) 1652–4–3. Piccolominiről l. *Schwarz* 1943. 318–320.

hogy Pozsonyba és vissza is engedni kell a csauszt, ellentétben áll a kihája levelével; 6) a csausz a szőgyéni kapitánynak sem jelezte érkezését, ami szintén ellentmond a korabeli szokásjognak, amire a csausz nem reagált semmit; 7) a hírek alapján előző nap másik csauszt – feltehetően Alit – küldtek Bécsbe a határbizottság ügyében.³⁷ A generális mellékelte Pálffy számára a kihájának írt meglehetősen provokatív válaszlevelének másolatát is,³⁸ és kifejtette, hogy ki is végeztethette volna a csauszt, azonban ennél jobb ötlete támadt. Forgách ugyanis, valószínűleg a történekeknél szintén jelenlévő Lippay György esztergomi érsek javaslatára³⁹ azzal az ötlettel állt elő mind a nádornak, mind az uralkodónak írt levelében, hogy ezzel a lefogott és rabként kezelt csaussszal ki lehetne váltani az 1649-ben szerintük jogtalanul elfogott pápai katonákat, akiket elvileg Haszán aga *internuncius* kíséretére rendelték.⁴⁰ Az érsekújvári főkapitány tehát egyértelműen előnyt szeretett volna magának kovácsolni a kellemetlen történekből. A foglyok – legalábbis a lovashadnagy Uki Ferenc – kiváltására már korábban is érkezett javaslat annak felettesétől, Philipp von Mansfeldtől, azonban hiába.⁴¹ Az ügy végül még éveken át húzódott, és 1659-ben sikerült kiváltani a lovas hadnagyot az oszmán fogságból.⁴²

A konkrét okát Mehmed csausz feltartásának egyelőre nem ismerjük, de feltehetően az is közrejátszhatott a lefogásában, hogy a közelmúltban éppen a Forgách Ádám parancsnoksága alá tartozó szécsényiek, majd fülekiek portyáztak a törökök ellen, és a generális félhetett, hogy ezt panaszolják be Bécsben a csauszon keresztül.⁴³

A két csausz küldetésének céljára pedig Hans Caspar április 17-én kelt jelentése adja meg a választ. Ő ugyanis arról írt, hogy Ali csauszon keresztül üzenték Bécsbe a végvidékiek, hogy Haszán pasa megérkezett, és ők Schmidet kérik a határra tárgyalóbiztosnak, hiszen ő kötötte meg a békét, és ez alapján próbálja meg valamilyen módon megregulálni a magyaro-

---

³⁷ Responsum chauzii ad mea interrogata. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 2. fol. 35.; Német összefoglalója: uo. fol. 32v–33v.

³⁸ Forgách következőképpen fogalmazott: „...ennek [ti. Mehmed csausznak] semmi hit levele nem lévén senkteol, az én rabom s gongiatis viselljük, maszor kgtek tarcsa megh az reghi io szokast es redet, ugy fognak az illien alkalmatlansagok el tavoztatni. Ez illieneket kgktekteol tanulliuk, peldak az szegeni papai rabok.” Forgách Ádám Mehmed kihájának. Érsekújvár, 1652. április 20. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 2. fol. 50.

³⁹ Ez abból valószínűsíthető, hogy az érsek is írt az uralkodónak, bár Forgách javaslatát nem említette levelében. Vö. Lippay György III. Ferdinándnak. Érsekújvár, 1652. április 20. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 2. fol. 55.

⁴⁰ A pápai katonák, azon belül is Uki Ferenc lovashadnagy ügyét részletesen feldolgozta Tóth Hajnalka. Vö. *Tóth* 2018., a pápaiak fogságba esésének körülményeiről l. uo. 254–256.

⁴¹ Uo. 264.

⁴² Uo. 265–283.

⁴³ Az udvarnál már tudtak az ügyről, hiszen a főkapitánytól még március végén részletesebb beszámolót kértek róla. HKR Forgách Ádámnak. Bécs, 1652. március 23. MNL OL Forgách család gácsái ágának levéltára P 287 Fasciculus (Fasc.) HH fol. 294. Forgách feltehetően eleget is tett a kérésnek: HKR Forgách Ádámnak. Válasz 1652. március 31-i és április 4-i jelentésére. Bécs, 1652. április 15. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 304. 1652. (Registratur) Reg. fol. 51-r-v., No. 16. A fülekiek portyáját, úgy tűnik, valóban számon kérte a nádoron Murád pasa: HKR Pálffy Pálnak. Bécs, 1652. április 26. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 305. 1652. Reg. fol. 56v. No. 47.

kat.⁴⁴ Azonban tudjuk, hogy a végvidékieknek eszükben sem volt tárgyalni a falvak ügyében, hiszen Haszánt is elkergették. Természetesen a csauszok vittek magukkal magyarok elleni panaszokat is, amikre Bossányi Gábor azt írta Forgáchnak, hogy hazugságok, és az óbudai bíró jelentése szerint újabb portyára készülnek.⁴⁵ Így Forgách még április 23-án is azt kommunikálta a Haditanácsnak, hogy a császár rendelkezéséig nem engedi tovább a csauszt.⁴⁶

Az Udvarat mindenesetre sokként érthette az incidens, hiszen ekkor már javában zajlottak III. Ferdinánd prágai utazásának és a küszöbön álló birodalmi gyűlésnek az előkészületei, és feltehetően nem szerettek volna a törökkel konfliktusba kerülni.⁴⁷ Az aggodalom nem is volt alaptalan, hiszen, amint azt az alább közölt dokumentum is mutatja, Murád pasa sem túlzottan díjazta Forgách Ádám eljárás módját. Így Bécsből – természetesen még a pasa reakciója előtt – megparancsolták Mansfeldnek, hogy azonnal engedje tovább a Győrben feltartott Ali csauszt,⁴⁸ Forgáchnak pedig ugyanúgy utasítás ment, hogy szintén küldje Bécsbe a nála feltartott csauszt, és egyben közölték vele a budai pasa Bécsben lefordított levelének tartalmát is.⁴⁹

Az érsekújvári főkapitány esete kapcsán az Udvari Haditanács által felhozott érveket érdemes jobban szemügyre venni. Ugyanis arra jutottak, hogy Mehmed csausznál, még ha nem is a szokásos módon – amire állításuk szerint a császáriak esetében is volt már példa –, de tulajdonképpen volt útlevel, és a nádorhoz minél hamarabb el kellett volna jutnia. Ezen kívül Forgách válasza túlságosan nagy bizalmatlanságot tükröz a törökökkel szemben. Az *opinió* készítői remélik, hogy nem sérült a béke az incidens miatt, és szerintük Forgách Ádám feladata is a béke őrzése lenne. A törökök Haszán pasát is a béke ügyében küldték, és a császár is békét szeretne. Továbbá a generális azonnal küldje a csauszt Bécsbe, aki ott biztonságban találkozhat a nádorral.⁵⁰ Ez a vélemény feltehetően azt az állapotot tükrözi, amikor Bécsben már talán elolvasták Murád pasa azon levelét, amelyet a nádor felküldött fordításra, és amelyet Hans Caspar említ Haszán pasa küldetése kapcsán. Az egyelőre nem megállapítható, hogy ekkor már tudomása volt-e az udvarnak arról, hogy a valóban a béke ügyében érkező Haszánt gyakorlatilag elkergették a végvidéki törökök. Murád pasa pedig így két tűz közé került, mert hivatalosan kénytelen volt a békeszándékot kommunikálni –

---

⁴⁴ Hans Caspar Adolph Ehrenreich Puchheimnek. Tata (Buda), 1652. április 17. *Szabados* 2018b 106–107.

⁴⁵ Bossányi Gábor Forgách Ádámnak. Komárom, 1652. április 19. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 2. fol. 51.

⁴⁶ Forgách Ádám a HKR-nek. Érsekújvár, 1652. április 23. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. 1651–1652. Exp. 1652. fol. 153v. No. 9.

⁴⁷ Az előkészületekre l. *Höbelt* 2008. 312.; *Hengerer* 2012. 302.

⁴⁸ „Den zu Rab angelangten chiausen alsobald frey mit seinen schreiben und sachen heraufzulassen.” HKR Philipp Mansfeldnek. Bécs, 1652. április 24. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 305. 1652. Reg. fol. 54v. No. 33.

⁴⁹ „Antwort auf seine von 20. dises, den dort von Ofen angelangten chiausen betreffend, welche er alß-baldten hieher nacher Wien schickhen solle, mit communicierung deß vezier alda tranßferirten schreiben” HKR Forgách Ádámnak. Bécs, 1652. április 26. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 305. 1652. Reg. fol. 57r. No. 48.

⁵⁰ Az Udvari Haditanács opiniója a feltartott csausz kapcsán. Bécs, 1652. április 26. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 2. fol. 34.

hiszen ezt kapta parancsba a szultántól, és a Habsburgok szándéka is ez volt –, a való helyzet azonban merőben más volt, hiszen a helyi törökök őt is megfenyegették.⁵¹

Bécsből tehát végül írtak május 5-én Wenzel Eusebius Lobkowitz haditanács-elnök (1650–1665)⁵² nevében Murád pasának, s az Ali csausz által vitt panaszok kivizsgálását ígérték, illetve szabadkoztak a feltartott csauszok miatt, valamint a saját panaszait is megküldték a vezírnek.⁵³ Ezen kívül azt is tudjuk, hogy a feltartott csausznak kártérítést is fizettek kompenzációként.⁵⁴ A panaszokat pedig megküldték a végvidéki főkapitányoknak is, a békeszegők megbüntetését is megparancsolva nekik egyúttal.⁵⁵

Konklúzió

Az említett eset tehát remek indikátorként szolgál a 17. századi határ menti helyzet bonyolult mivoltát illetően. Kimutathatók általa a különböző hatalmi és helyi érdekek, melyek olykor erősen ütköztek egymással. A császár és a szultán a béke megtartását igyekezett szem előtt tartani, és ennek függvényében próbálták a fegyelmet mindketten betartatni a határvidéken. Előbbi az európai politikai helyzet és a közelgő birodalmi gyűlés miatt volt érdekelt a béke fenntartásában, utóbbi pedig a velencei háború miatt nem akart újabb frontot nyitni, még ha ezt a velenceiek nyilván örömmel is vették volna.

A témában közvetlenül érintettek – a magyar és az oszmán végvidéki tisztviselők – azonban saját érdekeiket szem előtt tartva olykor figyelmen kívül hagyták az említett törekvéseket, amit jól mutat egy részről Mehmed csausz vasra verése és kvázi túsul ejtése a pápai katonák kiszabadítása érdekében, másrészt a tárgyalni érkező Haszán pasa visszaküldésének erőszakos kikényszerítése a végvidéki törökök részéről. Az elemzett 1652. évi tavaszi konfliktusokból a törökök kerültek ki kedvezőbben – feltehetően a nagyobb földrajzi távolság és a birodalom zűrés belpolitikai helyzete, tehát a gyengébb kontroll miatt –, hiszen Forgách Ádám kénytelen volt engedelmességet feleltetnie és feladni terveit, a végvidéki törökök viszont ismét sikeresen meghiúsíthatták a hódolt falvakat tárgyalandó bizottság összehívását.

---

⁵¹ Murád megfenyegetéséről l. Hans Caspar Johann Christoph Puchheimnek. Tata (Buda), 1652. március 29. *Szabados* 2018b 101–102.

⁵² *Schwarz* 1943. 289–290.

⁵³ Wenzel Eusebius Lobkowitz Kara Murád pasának (piszkozat). Bécs, 1652. május 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 1. fol. 12.

⁵⁴ „Dem aufgehaltenen chiausen wegen seiner erlidenen schäden 100 tl. und den uncosten zu dessen abführung nacher Ofen zu verschaffen.” HKR az Udvari Kamarának. Bécs, 1652. május 18. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 305. 1652. Reg. fol. 65r No. 42.

⁵⁵ A budai vezír Ali csausz által közvetített panaszai Batthyány Ádámnak, Forgách Ádámnak és külön Wesselényi Ferencnek. HKR Batthyány Ádámnak, Forgách Ádámnak, Wesselényi Ferencnek. Bécs, 1652. május 5. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 305. fol. 61r No. 10., No. 11. Vö. III. Ferdinánd Wesselényi Ferencnek. Bécs, 1652. május 5. MNL OL E 199 Magyar Kamara Archivuma, Wesselényi család levéltára, 2. doboz, 2. csomó 10. pallium, fol. 32–34. „Betreffend verantwortung auf die durch den Aly chiausen von Ofen herauf geschickhte clagen, bestraffung der übelthätter und einschickhung seiner gegen clagen.” HKR Philipp Mansfeldnek. Bécs, 1652. május 6. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 305. 1652. Reg. fol. 63r No. 26.

A nehéz szituáció illusztrálására pedig remek például szolgál annak a két birodalom és egyúttal két kultúra között kvázi közvetítő szerepet játszó Hans Casparnak az alább közölt jelentése, amelyben hangot is ad annak, hogy ő a béke ügyét szolgálja, bár ő is meglehetősen borúlátónak mutatkozik a történések kapcsán. A fennálló helyzet később olyan összecsapásokhoz vezetett el, mint például az 1652. augusztus 26-án lezajlott vezekényi ütközet.⁵⁶ A két fél közötti viszony 1655-ben jutott csak részben nyugvópontra, amikor király- és nádorválasztó országgyűlést tartottak a Magyar Királyságban, és a Lengyelország területén zajló ún. kis északi háború (1655–1660), valamint a havasalföldi események is ideiglenesen elirányították a Porta figyelmét a magyar határvidékről.

Forrásközlés

Az alább közölt dokumentum a Hans Caspar álnéven jelentő német renegát, Hüszejn csausz (szül. Alexander Fischer) tollából származik és a fent elemzett esethez kapcsolódik. A közölt irat keletkezési dátuma kérdéses, de a jelentést egy Konstantinápolyból nagy késséssel, 1652. május 15-én érkezett, Simon Reniger rezidens (1649–1666)⁵⁷ által 1652. március 30-án írt levél hátuljára készítette a renegát, tehát azt már Ali csausz visszatérése után küldhette el.⁵⁸

A szöveg közlésekor – autográf iratról lévén szó – a betűhívségre törekedtem. Ettől csak a szó eleji „u” és „v” betűk esetében tértem el a könnyebb olvashatóság érdekében (pl. „und” helyett „und”). A dialektális sajátosságokat (pl. „aber” helyett „aver”) szintén meghagytam, de amennyiben az írásmód értelemzavaró volt (pl. az „an” előjárószó „ohne”-ként szerepel), akkor azt értelemszerűen írtam át („ohne” helyett „abne”). A hely- és személyneveket meghagytam a szövegben szereplő formáikban, s minden esetben magyarázó jegyzettel láttam el őket. A szöveg tagolásában, központozásában is a mai nyelvtan szerinti értelmező átírást alkalmaztam. A feltehetően a magyar nyelvi befolyás következtében használt ékezeteket („bég”, „Bién”) szintén meghagytam. Nagybetűt csak mondatkezdéskor és tulajdonnevek esetében használtam, ez alól Isten neve és egyéb attribútumai (pl. „Almehtige”) esetében tettem kivételt. A fóliószámokat dőlt kapcsos zárójellel (f) jelöltem.

Hans Caspar ismeretlen személynek (Johann Rudolf Schmidnek), Buda, d. n. (1652. április) ÖStA, HHStA. Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 125. Konv. 1. fol. 187v–188r

Regeszta:

Hans Caspar elnézést kér, hogy napok óta nem írt semmit. Ennek oka, hogy a Bécsbe küldött Ali csauszt Győrben nyolc napig feltartották. A nádorhoz küldött Mehmed csauszsal is rosszul bántak és vasra verték Érsekújváron, ami miatt a vezír nagyon haragszik, és Forgách Ádám válaszlevelét a törökök panaszaival együtt a Portára küldte, ami a rezidensnek sem válik majd javára. Forgách nem megfe-

⁵⁶ Vö. a 27. jegyzet irodalmával!

⁵⁷ *Veltz* 1900.; *Cziráki* 2014. 160–163.; *Cziráki* 2015. 835–836., 852–853., 857–859., 861–871.; *Papp*, 2016. 40–49.

⁵⁸ A következő szerepel a levélen Hans Caspar kézírásával: „Den 15 Maii seint miehrr dise lengst verstollene undt auff gehaltene shreiben ibberlíferdt wordten, daß ih sie demb herrn Bossáni solte ibberlíffern.” ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125 Konv. 1. fol. 187.

lelő módon járt el. A vezír tanácsot tartott, és megfogadta, hogy ha valakit küldenek Bécsből vagy a magyaroktól, azt ugyanúgy vasra veri majd. Ő maga továbbra is fáradozik a béke ügyében, azonban már nincsenek az élők sorában azok, akikre régebben támaszkodhatott ez ügyben. Az új tisztviselők nem ismerik a németeket és elbizakodottak, de a Mindenható ezt nem engedi majd nekik.

Ewr Excellennz und gnaden,⁵⁹ meine undterthenige, willige dienst iedter zeit befohr undt winshe ihnen von Gottes demb Allmehtigen, waß ihmbe geliebt ist,

Bitte, sie wohllen mierß niht fribel haben, daß ih ein ein [!] etlihe dag her niht geshriben habe. Ist awer dises ein ursah, daß unßere czaußen, welliher der Ali czaus⁶⁰ ist, auf Bién⁶¹ geshikt ist wordten undt zue Raab⁶² aht dag aufgehalten wordten ist. Destgleihen auh der Mehmet czaus⁶³, welliher zue demb herrn pallatinus⁶⁴ geshikt wordten ist, zue Newhewßel⁶⁵ spödtlih gedrakhtiert undt ihn die eißen geshlagen wordten seindt. Ibber wellihes sih dehr herr vesir⁶⁶ ehrshrökhlih ehrzornedt hat undt mit des herrn Forgátzi⁶⁷ shreiben, wellihes ehr demb bég⁶⁸ zue Cron⁶⁹ geshriben hat, mit des vesirs großen khlagen shreiben widter die Ungern ahne die Porthen geshikt wordten ist. Ih fierhte, es wierdt dem herrn reßidenten⁷⁰ auh niht wohl gefallen, dahn sie wohl wißen, wie es ahne dehr Porthen beschaffen ist. Dehr guete herr Forgátzi hat ihn dißemb fall wohl uhnrecht gethan, wellihes sie beßer wißen als ih. Ibber dißen zuefall hat dehr vesir mit allen khriegs officziern einen gebaltigen rath gehalten, haben sie dißes ehrfundten: wahn etwa hie fohn obben oder awer vohn dehn Ungern hieher khomben wierdt, wohlen sie die jenigen auh ihn eißen shlagen undt ihn die ergeste gefenkhnuß werffen lassen. [188r] Ih, alß ihrer alter gedtrewer diener, thue mih dag undt naht bemiechen, ihn den beshloßenen lieben undt heilligen fridens diensten, awer ih bihn shon allein fehrbliben undt habe fihl unßere guethe frewndt verlohren. die unß ihm dißes diensten behilflih gebesen seindt undt ihn khuerzer zeit abgestorben seindt. Es hat sih alleß verändertert undt die neuen aufgeschissenen flögel [!], wellihe nihts gesehen haben undt unßer dewtshe nación niermalß ihn kheinemb feldt niht ehrkhendt haben, die vermeinen, sie wohllen ahne gewakßenen fligel fliegen, wellihes awer der Allmehtige Gott niht gestatten wierdt. Ihn einemb fahl alß demb andtern mueß mahn zue dißer zeit niht fill schlafen undt die khaßtereien auff die seidten sezen, sondtern die augen offen halten. Nah dißemb verbleibe ih ihrer allezeit gedrewe diener. Ihn meinemb besondtern shreiben werdten sie merrerß vehrstehen. Gott mit unß allen.

Hanß Casper

---

⁵⁹ Johann Rudolf Schmid (1590–1667) haditanácsos (1644–1667).

⁶⁰ Budai magyar renegát csasz és tolmács.

⁶¹ Bécs (Wien).

⁶² Győr.

⁶³ Mehmed csasz, akit Pálffy Pál nádorhoz küldött Kara Murád budai pasa.

⁶⁴ Pálffy Pál (1592–1653), nádor (1649–1653).

⁶⁵ Érsekújvár (Nové Zámky).

⁶⁶ Kara Murád (?–1655) budai pasa (1650–1653).

⁶⁷ Forgách Ádám (1609–1681) érsekújvári kerületi és végvidéki főkapitány (1644–1663).

⁶⁸ Musztafa bég.

⁶⁹ Esztergom.

⁷⁰ Simon Reniger (?–1668), a Habsburgok konstantinápolyi rezidense (1649–1666).

Felhasznált irodalom

B. Szabó Sudár 2013

B. Szabó János–Sudár Balázs: „Independens fejedelem az Portán kívül” II. Rákóczi György oszmán kapcsolatai. Esettanulmány az Erdélyi fejedelemség és az Oszmán Birodalom viszonyának történetéhez. (2. rész) *Századok*, 147. (2013) 4. sz. 931–999.

Berényi 2001 Berényi László: A vezekényi csata. *Turul*, 74. (2001) 1–2. sz. 21–31.

Brandl et al. 2017 Brandl Gergely–Göncöl Csaba–Juhász Krisztina–Marton Gellért Ernő–Szabados János: Válogatott források az 1627. évi szőnyi békekötés történetéhez. *Lymbus. Magyarisztudományi Forrásközlemények*, 15. (2017) 151–204.

Brandl et al. 2018 Brandl Gergely–Göncöl Csaba–Juhász Krisztina–Marton Gellért Ernő–Szabados János: Kommunikáció és híráramlás. A Habsburg-oldal tárgyalási stratégiája az 1627. évi szőnyi békekötés során. *Aetas*, 33. (2018) 4. sz. 108–124.

Czigány 2004 Czigány István: Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe 1600–1700. Budapest, 2004.

Cziráki 2014 Cziráki Zsuzsanna: Zur Person und Erwählung des kaiserlichen Residenten in Konstantinopel, Simon Reniger von Renningen (1649–1666). In: Wiener Archivforschungen – Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas. Hrsg.: Cziráki Zsuzsanna–Fundárek Anna–Manhercz Orsolya–Peres Zsuzsanna–Vajnági Márta. Wien, 2014. 157–164.

Cziráki 2015 Cziráki Zsuzsanna: Habsburg–Oszmán diplomácia a 17. század közepén: Simon Reniger konstantinápolyi Habsburg rezidens kinevezésének tanúságai (1647–1649). *Századok*, 149. (2015) 4. sz. 835–871.

Eickhoff 2010 Eikehard Eickhoff: Velence, Bécs és a törökök: nagy átalakulás Délkelet-Európában: 1645–1700. Ford: Katona Tamás. Budapest, 2010.

Fundárek 2008 Fundárek Anna: Egy királysági politikus és az erdélyi fejedelmi udvar a 17. század közepén: Pálffy Pál országbíró és nádor erdélyi kapcsolatai (1646–1653). *Századok*, 142. (2008) 4. sz. 943–966.

Fundárek 2009 Ein ungarischer Aristokrat am Wiener Hof des 17. Jahrhunderts. (Die Briefe von Paul Pálffy an Maximilian von Trauttmansdorff /1647–1650/). Hg.: Fundárek Anna. Wien, 2009.

Fundárek 2015 Fundárek Anna: „Und wollen in scherz und ernst in lieb und leidt, allzeit gute freundt sein...” Die Zusammenarbeit von Franz Nádasdy, Hans Christoph von Puchheim und Adam Batthyány bei der Überführung von deutschen Söldnern in die Festungen gegenüber von Kanizsa. In: Die Familie Nádasdy vom 16. bis 20. Jahrhundert. Tagungsband der 29. und 30. Schläiningener Gespräche. 2009/2010. Hrsg.: Rudolf Kropf–Karin Sperl. Eisenstadt, 2015. 357–370.

- Gévay 1841 *Gévay Antal*: A budai pasák. Bécs, 1841.
- Hengerer 2012 *Mark Hengerer*: Kaiser Ferdinand III. (1608–1657). Eine Biographie. Wien–Köln–Weimar, 2012.
- Höbelt 2008 *Lothar Höbelt*: Ferdinand III. (1608–1657). Friedenskaiser wider Willen. Graz, 2008.
- Höbelt 2012 *Lothar Höbelt*: Friedliche Koexistenz – unfriedliche Grenze: der Hintergrund der Schlacht von Vezekény 1652. *Burgenländische Heimatblätter*, 73. (2012) 1. sz. 1–34.
- J. Újváry 2006 *J. Újváry Zsuzsanna*: „De valamíg ez világ fennáll, mindennek szép koronája fennáll” A vezekényi csata és Eszterházy László halála. *Hadtörténelmi Közlemények*, 119. (2006) 4. sz. 943–972.
- Kármán 2011 *Kármán Gábor*: Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után. Budapest, 2011.
- Kerekes 2008 *Kerekes Dóra*: Tradicionális birodalom – modern birodalom (az Oszmán Birodalom a 17. század első felében). *Aetas*, 22. (2008) 4. sz. 140–157.
- Majláth 1885 *Majláth Béla*: Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története. Budapest, 1885.
- Meienberger 1973 *Peter Meienberger*: Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629-1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Bern–Frankfurt am Main, 1973.
- Oross 2018 *Oross András*: A magyarországi végvidéki katonaság járandóságai a 17. század közepén. *Századok*, 152. (2018) 5. sz. 1077–1094.
- Papp 2014 *Papp Sándor*: Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez. Budapest, 2014.
- Papp 2016 *Papp Sándor*: Egy Habsburg-követ, Simon Reniger oszmán kapcsolathálózata. *Aetas*, 31. (2016) 3. sz. 40–53.
- Papp 2018 *Papp Sándor*: Az Oszmán Birodalom, a Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia kapcsolattörténete a békekötések tükrében. (Vázlat és adatbázis). *Aetas*, 33. (2018) 4. sz. 86–99.
- Pálffy 1997a *Pálffy Géza*: A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török–magyar határ mentén. (Az oszmán–magyar végvári szokásjog történetéhez). *Fons (Forráskutatás és Történelmi Segédtudományok)*, 4. (1997) 1. sz. 7–19.
- Pálffy 1997b *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle*, 39. (1997) 2. sz. 257–288.

- Pálffy* 2006 *Pálffy Géza*: A modern hadtörténetírás további kutatásra váró iratanyagáról. Az Udvari Haditanács XVI–XVII. századi iratai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 119. (2006) 2. sz. 538–559.
- Salamon* 1867 Két magyar diplomata a tizenhetedik századból. Szerk.: *Salamon Ferencz*. Pest, 1867.
- Salamon–Szalay* 1866 Galántai gróf Eszterházy Miklós. Magyarország nádora. II. kötet (1623–1626). Szerk.: *Salamon Ferencz–Szalay László*. Pest, 1866.
- Salamon–Szalay* 1870 Galántai gróf Eszterházy Miklós. Magyarország nádora. III. kötet (1627–1629). Szerk.: *Salamon Ferencz–Szalay László*. Pest, 1870.
- S. Lanter* 1993 *S. Lanter Éva*: A Palatinus Regni Hungariae a 17. században. In: Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára. Szerk.: *Horn Ildikó*. Budapest, 1993. 215–239.
- Schwarz* 1943 *Henry Frederick Schwarz*: The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century. Cambridge, 1943.
- Stessel* 1902 *Stessel József*: Adatok az 1628. évi szécsényi alkudozás történetéhez I–II. *Magyar Történelmi Társ., új folyam* 2. (1902) 3. sz. 418–542., 4. sz. 481–510.
- Szabados* 2016a *Szabados János*: Habsburg–oszmán kommunikáció a 17. század derekán. Johann Dietz császári futár halálának körülményei és következményei. In: Szóra bírni az újkort. A III. KoraújkorÁSZ doktorandusz konferencia tanulmányai. Szerk.: *Hende Fanni–Pataki Katalin–Bodnár-Király Tibor*. Budapest, 2016. 192–216.
- Szabados* 2016b *Szabados János*: „...Inquisition wider Emericum Balassa in puncto des erschossenen Diezens...” (Vizsgálat Balassa Imre ellen a lelőtt Dietz ügyében). *Hadtörténelmi Közlemények*, 129. (2016) 2. sz. 559–581.
- Szabados* 2018a *Szabados János*: „Ih awer befleise mih, daß ih sie beidte zue nahbarn mahen khan.” – Die Karriere des deutschen Renegaten (Hans Caspar) in Ofen (1627–1660) im politischen und kulturellen Kontext. Doktori (PhD) értekezés. I. Szeged, 2018. kézirat.
- Szabados* 2018b *Szabados János*: Die Berichte Hans Caspars (1640–1659) – Eine Quellenedition. Doktori (PhD) értekezés. II. Szeged, 2018. kézirat
- Szabó* 2010. A szécsényi seregszék jegyzőkönyve (1656–1661). *Pálffy Géza* bevezető tanulmányával. Szerk.: *Szabó András Péter*. Salgótarján, 2010.
- Szilágyi* 1877 Rozsnyai Dávid történeti maradványai. Szerk.: *Szilágyi Sándor*. Budapest, 1877.
- Szvittek* 2008 *Szvittek Róbert József*: Kiskomárom végvár szerepe a dél-dunántúli végvári rendszerben. Doktori (PhD) disszertáció, ELTE BTK, Budapest, 2008.

- Tóth* 2002 *Tóth Hajnalka*: Török rabok Batthyány I. Ádám uradalmaiban. *Aetas*, 18. (2002) 1. sz. 136–153.
- Tóth* 2018 *Tóth Hajnalka*: Mennyit ér egy magyar lovas hadnagy? Egy rabkiváltás története diplomáciatörténeti kontextusban a 17. század közepéről. *Századok*, 152. (2018) 2. sz. 247–284.
- Tusor* 2015 „Írom kegyelmednek, mint igaz magyarnak”. Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665). Szerk.: *Tusor Péter*. Budapest, 2015.
- Varga J.* 1991 *Varga J. János*: Rabtartás és rabkereskedelem a 16–17. századi Batthyány-nagybirtokon. In: Unger Mátyás Emlékkönyv. Szerk.: *Kalmár János*. Budapest, 1991. 121–133.
- Veltzé* 1900 Die Hauptrelation des kaiserlichen Residenten in Constantinopel Simon Reniger von Reningen, 1649-1666. Hrsg.: *Alois Veltzé*. Wien, 1900.